

Michał Filip Świdwa

Akademia im. A. Gieyszтора w Pułtusku, filia AFiB Vistula w Warszawie,

Szkoła Doktorska

ORCID: 0000-0002-9411-3190

**Polska za „żelazną kurtyną” w cieniu „zimnej wojny”.
Przyczynek do tematu na podstawie kwerendy
archiwalnej w aktach CIA**

Słowa kluczowe

Polska, „zimna wojna”, „żelazna kurtyna”, ZSRR, CIA, przemysł zbrojeniowy

Streszczenie

Artykuł dotyczy zagadnień związanych z początkowym okresem „zimnej wojny” i sytuacją Polski, znajdującej się w orbicie ZSRR. W ramach przybliżenia tematu nakreślono sytuację polityczną oraz najważniejsze wydarzenia wpływające na stosunki pomiędzy USA a ZSRR po zakończeniu II wojny światowej. Polska, która znalazła się w bloku państw socjalistycznych, była istotnym sojusznikiem ZSRR, o znacznym potencjale demograficznym i przemysłowym. Z tego powodu, a także jako państwo stanowiące pomost na zachód, znalazła się w orbicie zainteresowań wywiadu USA, a tym samym w cieniu „zimnej wojny”. Wyrazem tego są akta amerykańskiej agencji wywiadowczej – CIA, w których poddano analizie potencjał wytwórczy kraju, możliwości bojowe, a także sytuację społeczną panującą wśród robotników zatrudnionych w przemyśle.

Wydarzenia II wojny światowej, zawarte polityczne oraz militarne sojusze, przyczyniły się do ukształtowania dzisiejszej Europy, w tym Polski w jej obecnych granicach. Decyzje, jakie zapadły po zakończeniu wojny, a także nowy podział terytorialny, wpływał na charakter

stosunków pomiędzy przywódcami mocarstw światowych, dążących do uzyskania indywidualnej przewagi. Okres po zakończeniu wojny, trwający aż do rozpadu ZSRR, określa się mianem „zimnej wojny”. Termin ten pojawił się po raz pierwszy w artykule Georga Orwella pt. *Ty i bomba atomowa*, w magazynie „Tribune” w październiku 1945 roku¹.

„Zimna wojna”, według G. Orwella, nie stanowiła cyklu konwencjonalnych starć militarnych, wykorzystujących „demokratyczne” środki w postaci broni palnej czy białej. Polegała na groźbie wykorzystania arsenału „tyranicznego”, czyli broni masowego rażenia oraz czołgów, okrętów i samolotów bombowych wyposażonych w broń atomową². Siła nowej bomby uwidoczniła się po jej pierwszym bojowym, ale należy zaznaczyć dwukrotnym, użyciu przeciw Cesarstwu Wielkiej Japonii, co doprowadziło do jego kapitulacji. Posiadanie tak potężnej broni przez jedno państwo oznaczało również jego hegemonię na świecie³.

Był to okres pełen napięcia połączonego z nieustannym poczuciem zagrożenia, wynikającym z rywalizacji supermocarstw na polu technologicznym, propagandowym, politycznym i ekonomicznym. Przywódcy USA i w ciągu kilku następnych lat od zakończenia II wojny światowej również ZSRR, posiadający w swoim arsenale bombę atomową, dążyli do przekonania przeciwnika o własnej sile, wykorzystując metodę zastraszania. W razie wystąpienia otwartego konfliktu istniało duże prawdopodobieństwo użycia przez jedną ze stron rakiet z głowicami nuklearnymi. Natomiast druga strona, w odwecie, wysłałaby swoje rakie-

¹ „Czterdzieści lub pięćdziesiąt lat temu H.G. Wells i inni ostrzegali nas, że człowiekowi grozi zniszczenie jego własną bronią, które pozostawi mrówki lub inne zabawne gatunki do zdominowania świata. (...) Niemniej jednak, patrząc na świat jako całość, dryfował on przez wiele dziesięcioleci nie w kierunku anarchii, ale w kierunku ponownego nałożenia niewolnictwa. Być może nie zmierzamy w kierunku ogólnego załamania, ale w kierunku epoki tak strasznie stabilnej jak starożytne imperia posiadające niewolników. Teoria Jamesa Burnhama była szeroko dyskutowana, ale niewiele osób rozważyło jeszcze jej ideologiczne implikacje – to znaczy rodzaj światopoglądu, rodzaj przekonań i strukturę społeczną, która prawdopodobnie dominowałyby w państwie, które jednocześnie było nie do podważenia i znajdowało się w stanie »zimnej wojny« z sąsiadami”; G. Orwell, *You and the atomic bomb*, [w:] *The collected and essays writings and letters of George Orwell*, Volume IV, *In Front of Your Nose 1945–1950*, red. S. Orwell, I. Angus, Londyn 1968, s. 9 (tłumaczenie własne autora artykułu).

² Ibidem, s. 7–8, H. Bątkiewicz, *Problem rozbrojenia w radzieckiej polityce zagranicznej w latach 1945–1963*, Wrocław 1977, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 14–15.

³ Można założyć, iż broń atomowa w arsenale jednego państwa miała kontekst nie tylko militarny, ale i polityczny, który mógł wpłynąć na kształtowanie powojennej rzeczywistości na świecie: H. Bątkiewicz, op. cit., s. 14–15.

ty. W takim wypadku ludzkość najprawdopodobniej uległaby zagładzie. Jedynie obawa przed odpowiedzią drugiego państwa, a tym samym wzajemną anihilacją, powstrzymywała przywódców supermocarstw od użycia arsenału atomowego. Stwarzało to zatem sytuację patową, w której ruch jednej ze stron mógł doprowadzić do wybuchu III wojny światowej.

G. Orwell podsumował:

Gdyby bomba atomowa okazała się czymś tak tanim i łatwym do wyprodukowania, jak rower czy budzik, mogłaby nas z powrotem pogrążyć w barbarzyństwie, ale z drugiej strony mogłaby oznaczać koniec suwerenności narodowej i powstanie wysoko centralizowanego państwa policyjnego. Jeżeli, jak się wydaje, jest to rzadki i kosztowny obiekt, tak trudny do wyprodukowania, jak okręt wojenny, to lepiej jest położyć kres wojnom na dużą skalę kosztem przedłużenia na czas nieokreślony „pokoju, który nie jest pokojem”⁴.

Przedstawione przez G. Orwella stanowisko ma istotne znaczenie dla przyjętych założeń w niniejszym artykule. Konieczne jest także wskazanie korzeni „zimnej wojny”, których można doszukiwać się w przedwojennej polityce rozszerzania ideologii bolszewickiej i komunizmu. Jej głównym celem było utworzenie światowego proletariatu, postulowane jeszcze przez Lenina i kontynuowane przez Stalina po zakończeniu II wojny światowej. Obydwaj przywódcy dążyli do „komunizacji” jak największej liczby państw. W latach powojennych, poprzez ostrą politykę prowadzoną przeciwko krajom kapitalistycznym, Stalin starał się usprawiedliwić terror oraz charakter swojej władzy. Z tego powodu ciąg wydarzeń następujących po kapitulacji Niemiec zaostrzał jedynie stosunki na osi Moskwa–Waszyngton, a zamknięcie granic doprowadziło do powstania „żelaznej kurtyny”⁵ i tym samym ukrycia działań bloku państw sowieckich przed kapitalistycznym Zachodem.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie informacji zawartych w wybranych, odtajnionych aktach amerykańskiej agencji wywiadowczej Central Intelligence Agency (CIA), dotyczących polskiej gospodarki i sytuacji socjalnej robotników. Istotną kwestią w analizowaniu podjętego zagadnienia jest nakreślenie tła historycznego, które determinowało zainteresowanie wywiadu amerykańskiego Polską, jako jednym z satelitów ZSRR o znacznym potencjale militarnym i produkcyjnym. Wydarzenia na arenie międzynarodowej w omawianym okresie w znaczny

⁴ G. Orwell, op. cit., s. 9–10 (tłumaczenie własne autora artykułu).

⁵ Etymologia pojęcia przedstawiona została w dalszej części artykułu.

sposób wpływały na charakter polskiej produkcji przemysłowej, która zorientowana była głównie na cele wojskowe. Polski przemysł stał się gałęzią przemysłu radzieckiego, produkując m.in. broń pancerną, samoloty oraz wyposażenie radiowe i komunikacyjne.

Stosunki panujące pomiędzy zwycięzcami w II wojnie światowej, po pokonaniu Niemiec przerodziły się w zawoalowany konflikt. Pierwotne trudności w porozumieniu państw byłego sojuszu wynikały m.in. ze zmiany głównych figur politycznych, w tym przegranej w wyborach Winstona Churchilla na rzecz Clementa Atlee oraz śmierci prezydenta Teodora Roosevelta i objęcia urzędu przez Harrego Trumana. Zmiany na najwyższych stanowiskach w Wielkiej Brytanii i USA umacniały jednocześnie pozycję Stalina, który wykorzystywał zaistniałą sytuację do forsowania swoich zamierzeń i ambicji. Dodatkowym czynnikiem, destabilizującym równowagę w powojennej rzeczywistości, było skonstruowanie bomby atomowej przez USA.

Jeszcze w trakcie trwania II wojny światowej przywódcy państw alianckich, tzw. Wielkiej Trójki czyli USA, ZSRR i Wielkiej Brytanii, prowadzili rozmowy w celu ustalenia powojennego porządku w Europie i na świecie. Obrady dotyczące sytuacji europejskiej po pokonaniu Niemiec odbyły się już na początku 1945 roku w Jałcie⁶. Stalin wyraził tam swoje obawy odnośnie przyszłości istniejącego sojuszu: „(...) mimo, iż trzy Wielkie Mocarstwa w chwili obecnej są sprzymierzeńcami i żadne z nich nie dokonałoby aktu agresji, w ciągu dziesięciu lat lub mniej, trójka liderów zejdzie z politycznej sceny, a nowa generacja przywódców, która nie doświadczyła wojny, obejmie władzę”⁷. Według przywódcy ZSRR pojawiły się kwestie jakości wzajemnych stosunków po zakończeniu wojny, podczas której utrzymanie porozumienia służyło pokonaniu hitlerowskich Niemiec: „(...) zdecydowanie bardziej skom-

⁶ Konferencja odbyła się w dniach 4–11 lutego 1945 roku: *Teheran – Jałta – Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, red. W. Mensz, Warszawa 1970, s. 91.

⁷ W. Churchill, *The Second World War*, Volume VI, *Triumph and Tragedy*, Wellington 1954, s. 310 (tłumaczenie własne autora artykułu). W dokumentach z konferencji pojawia się nieco inny zapis niż przedstawiony przez Churchilla: „[Stalin: – MFŚ] My nie dopuścimy do niebezpiecznych rozbieżności między nami. Nie pozwolimy aby doszło do nowej agresji przeciwko któremukolwiek z naszych krajów. Ale minie 10 lat, albo nawet i mniej, a nas już nie będzie. Przyjdzie nowe pokolenie, które nie przeszło przez to wszystko, co my przeżyliśmy, które na wiele kwestii będzie prawdopodobnie patrzeć inaczej niż my. Co się stanie wówczas?”; *Teheran – Jałta – Poczdam...*, op. cit., s. 139.

plikowane jest porozumienie po wojnie, zabezpieczające trwałą pokój, jak również owoce zwycięstwa”⁸. Na konferencji w Jałcie w sposób szeroki podjęto sprawę Polski, co przyczyniło się do powstania rozdzwieńku w porozumieniu pomiędzy mocarstwami⁹. ZSRR udzieliło poparcia rządowi lubelskiemu. Stanowiska tego nie zaakceptował prezydent T. Roosevelt, jednakże W. Churchill wyraził swoją aprobatę dla komunistycznego rządu polskiego. Brytyjski premier widział Polskę jako istotny kraj w nowym podziale Europy, a jednocześnie przedstawił ją jako powód, dla którego Wielka Brytania przystąpiła do wojny z Niemcami. Jego poparcie umożliwiło przywódcy ZSRR rozciągnięcie wpływów na część terytorium niemieckiego i ograniczenie potencjalnych wrogich działań na tym obszarze. Zabezpieczenie terenów Niemiec wschodnich, m.in. poprzez przekazanie części terytorium pod zarząd polski, wynikało z kwestii historycznych. W ciągu pierwszej połowy XX wieku kraj ten dwukrotnie dokonywał inwazji w kierunku wschodnim, najpierw na carską Rosję, następnie na Związek Radziecki.

Bezwarunkową kapitulację Niemcy podpisały 8 maja 1945 roku. 17 lipca przywódcy Wielkiej Trójki spotkali się ponownie, tym razem w Poczdamie. Na konferencji, odbywającej się na terytorium Niemiec, omawiano m.in. sprawy podziału tegoż kraju, kwestie granic Polski i jej nowego rządu. Stalin nalegał na transfer całej władzy dla „rządu lubelskiego”. W ramach podziału terytorium Niemiec między państwa sojuszu, pojawiła się sprawa stref okupacyjnych Niemiec dla USA, Wielkiej Brytanii, ZSRR i Francji. Stalin sugerował przydzielenie jednej strefy okupacyjnej Polsce. H. Truman i W. Churchill opowiedzieli się przeciwko, co doprowadziło do odrzucenia tej koncepcji¹⁰.

Należy również przywołać pozostałe argumenty przytoczone przez Stalina, przemawiające na korzyść Polski. Przywódcy zachodnich mocarstw nie godzili się na istotne zmiany terytorialne w stosunku do granic przedwojennych ani na polską strefę okupacyjną. Argumentowali to rolniczym charakterem „ziem odzyskanych”, które zapewniały pożywienie milionom Niemców. Stalin sugerował zaś zakup żywności od Polski, jednakże ta koncepcja również została podważona i oddalona¹¹.

⁸ W. Churchill, op. cit., s. 317 (tłumaczenie własne autora artykułu).

⁹ Ibidem, s. 320.

¹⁰ Ibidem, s. 567.

¹¹ Ibidem, s. 568–569; *Teheran – Jałta – Poczdam...*, op. cit., s. 306–307.

Dnia 17 lipca 1945 roku, do wiadomości Churchilla podano informację: „Dziecko urodziło się (...) eksperyment na meksykańskiej pustyni powiódł się. Bomba atomowa jest rzeczywistością”¹². Konstruktorzy ani naukowcy nie byli jednak jeszcze w stanie przewidzieć efektów działania bomby. Czy zadziała? Czy eksplozja dokona ostatecznego zniszczenia planety? Kwestię konstrukcji oraz możliwości użycia bomby atomowej ograniczała konieczność współpracy pomiędzy mocarstwami, w celu ostatecznego pokonania Cesarstwa Wielkiej Japonii. Uprzednio Stalin dał do zrozumienia, iż w przypadku kapitulacji Niemiec, przystąpi do wojny z Japonią. Wykorzystanie nowej broni stawiało USA, będące już pod przewodnictwem prezydenta Trumana, na szczycie technologicznym. Oznaczało to światową hegemonię USA, a pomoc ZSRR w pokonaniu Japonii nie była już konieczna.

Zakończenie działań wojennych na froncie europejskim i na Pacyfiku wprowadzało nowy porządek. Mocarstwa zachodnie – USA, Wielka Brytania, Francja – otrzymały strefy okupacyjne w Niemczech, Stalin natomiast rozszerzył swoje wpływy m.in. na wschodnie Niemcy, Polskę¹³, Czechosłowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię i Albanie. W ten sposób powstał blok państw pod marionetkowymi rządami komunistów. W efekcie porozumień, wynikających z konferencji i rozszerzenia wpływów radzieckich o nowe państwa, dążono do zabezpieczenia zachodniej granicy ZSRR przed ewentualnym, ponownym atakiem Niemiec. Granice państw satelickich, stanowiące jednocześnie granicę zachodnią wpływów ZSRR, zostały zamknięte i uszczelnione, do czego odniósł się w swoim przemówieniu z 1946 roku W. Churchill:

¹² Ibidem, s. 552.

¹³ Z inicjatywy Stalina Polska utraciła ziemie na wschodzie, a pozyskała na zachodzie, a także obszar Prus Wschodnich z wyłączeniem Królewca. Dla Polski była to utrata znacznej części przedwojennego terytorium, w tym Wilna, Lwowa i Brześcia, ale pozyskanie Szczecina, Gdańska i Wrocławia. Granica zachodnia nie była jednak oficjalnie potwierdzona, jedynie uznana do rozpatrzenia na powojennej konferencji, co stwarzało zagrożenie przyszłej rewizji lub nawet agresji ze strony Niemiec. Tym samym, nieoficjalne ustalenie granicy zachodniej Polski po wojnie stwarzało okazję dla ZSRR do utrzymywania podziału na osi wschód–zachód, a także stanowiło czynnik propagandowy, służący utrzymaniu poparcia Polski do celów politycznych bloku socjalistycznego. W przypadku ujęcia gospodarczego, zajęcie ziem zachodnich umożliwiało przejęcie znajdujących się tam miast i zakładów przemysłowych oraz budowę nowych, przy jednoczesnym rozpoczęciu eksploatacji nieodkrytych przez Niemców surowców np. miedzi; *Problem of Oder–Nise Line, 1 maja 1957*, sygn. CIA-RDP78-02771R000100060001-1, s. 13.

Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem zapadła żelazna kurtyna na całym kontynencie. Za tą linią leżą wszystkie stolice starożytnych państw Europy Środkowej i Wschodniej. Warszawa, Berlin, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Belgrad, Bukareszt i Sofia, wszystkie te słynne miasta i otaczająca je ludność leżą w tym, co ja muszę nazwać sferą sowiecką i wszystkie podlegają w takiej czy innej formie, nie tylko wpływom sowieckim, ale bardzo wysokim i w wielu przypadkach coraz większej kontroli ze strony Moskwy¹⁴.

Pojęcie „żelaznej kurtyny” stało się hasłem oznaczającym odcięcie kapitalistycznego zachodu od komunistycznego wschodu Europy. Jest także pojęciem powszechnie stosowanym w odniesieniu do granicy państw kapitalistycznych i komunistycznych oraz zawoalowania ich zbrojeń w okresie „zimnej wojny”. Według słów byłego brytyjskiego premiera, „żelazna kurtyna” to synonim upadku demokracji, wzrost ingerencji radzieckiej, zwiększenia znaczenia uprzednio marginalnych grup komunistycznych, które objęły władze jako marionetkowe rządy pod przewodnictwem ZSRR¹⁵. Oznaczało to również, iż część wyzwolonej spod władzy Hitlera Europy przeszła w ręce innego dyktatora – Stalina. Trwały pokój nie mógł być zatem budowany na zniszczonej demokracji ani na totalitaryzmie.

Powojenna współpraca mocarstw napotykała na dalsze trudności. W Poczdamie Amerykanie sprzeciwili się wysiłkom Sowietów i Francuzów na rzecz zubożenia Niemców, aby ciężar ich wyżywienia nie spadł całkowicie na amerykańskich podatników. Ogłoszono nową politykę, według której, jeśli zjednoczenie Niemiec okaże się niemożliwe, Stany Zjednoczone będą promować „maksymalne możliwe zjednoczenie”, ale tylko w strefie zachodniej. Z powodu tego rozwiązania, Niemcy na wiele lat pozostały podzielone. Wiosną 1946 roku Stany Zjednoczone zmieniły politykę dotyczącą działań Stalina i komunistów, określaną mianem *containment*¹⁶. Wynikało to z uwidocznienia się siły, jaką dysponował Związek Radziecki, a także wysokiego prawdopodobieństwa jej użycia. W lutym 1947 roku rząd brytyjski ogłosił, iż trudności gospodarcze

¹⁴ Winston Churchill, przemówienie z 5 marca 1946 roku, źródło: International Churchill Society, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> [dostęp: 14.11.2021]. (tłumaczenie własne autora artykułu)

¹⁵ K. Michałek, „Żelazna kurtyna” – słowa, które wstrząsnęły światem, [w:] *Pochwała historii powszechnej*, red. Z. Kwiecień et al., Instytut Historyczny UW, Warszawa 1996, s. 425–426.

¹⁶ Ang. ograniczenie, powstrzymanie lub izolacja. Polityka *containment* polegała na zahamowaniu rozszerzania się radzieckich wpływów na terytoriach innych państw jako następstwa działań II wojny światowej. H. Bątkiewicz, op. cit., s. 26.

zmuszają go do zawieszenia pomocy gospodarczej i wojskowej dla Grecji i Turcji. W Grecji toczyła się wtedy wojna domowa pomiędzy komunistami, wspieranymi przez Titowską Jugosławię, a rojalistami wspomaganiymi przez Brytyjczyków. Turcja natomiast znalazła się pod presją Sowietów, zainteresowanych stworzeniem baz dla marynarki wojennej. W przypadku przejęcia tych krajów przez komunistów, istniało zagrożenie „komunizacji” krajów basenu Morza Śródziemnego i Bliskiego Wschodu.

Prezydent Truman, wraz z nowym sekretarzem stanu George’em Marshalllem zdecydowali, iż Stany Zjednoczone muszą przeciwdziałać rozszerzającej się groźbie komunizmu. Powstała doktryna Trumana, której założeniem była pomoc ekonomiczna i militarna dla krajów zagrożonych przez komunizm¹⁷. Dla zabezpieczenia pozostałych krajów demokratycznych, zniszczonych przez działania wojenne, jak również w celu stymulacji ich rozwoju, powstał plan Marshalla. Opierał się on na wsparciu finansowym m.in. dla Wielkiej Brytanii, Francji, Zachodnich Niemiec, Włoch, Holandii. Dzięki olbrzymim nakładom pieniężnym, uprzednio zniszczone i zdewastowane kraje, miały możliwość odbudować przemysł i podnieść jakość powojennego życia. W przyszłości miało się to odzwierciedlić w znacznej różnicy między poziomem rozwoju krajów bloku komunistycznego i demokratycznego, co można zaobserwować do dnia dzisiejszego. Zarówno doktryna Trumana, jak i plan Marshalla, zawierały amerykańskie zobowiązanie do powstrzymania rozprzestrzeniania się komunizmu, tym samym działały przeciwko polityce Stalina¹⁸.

W ramach przygotowania wojskowego USA do zabezpieczenia terenów zachodnich Niemiec, wprowadzono Ustawę o Bezpieczeństwie Narodowym z 1947 roku (National Security Act 1947). Powołano w niej stałych szefów sztabu, jednego sekretarza obrony, Siły Powietrzne USA jako odrębną służbę ze strategicznym dowództwem lotniczym i bronią jądrową oraz Central Intelligence Agency. Interesy USA dotyczyły ochrony niemieckich regionów przemysłowych, nieznajdujących się w rękach Związku Radzieckiego, a nawet sięgały dalej, gdyż w praktyce ich obrona wymagała zaangażowania na obszarach przyległych. W ogólnym rozrachunku chodziło również o zabezpieczenie zewnętrznych interesów

¹⁷ Prezydent Truman postulował także rozwój arsenału atomowego oraz obronę wolności i demokracji: J. Szpak, *Historia gospodarcza powszechna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997, s. 242.

¹⁸ D. Sharp, *Cold War: Sex Spies and Nuclear Missiles*, Horncastle 2013, s. 8.

USA przeciwko komunistycznemu zagrożeniu. Z tego wynikało, iż bezpieczeństwo okupowanej Japonii zależało od losu Korei, a bezpieczeństwo Europy – od sytuacji panującej w Grecji i Turcji. Oznaczało to także, iż założenia doktryny Trumana i zobowiązania w ramach planu Marshalla miały zasięg globalny.

Pomoc finansową w ramach amerykańskiego planu odbudowy – planu Marshalla – zaoferowano państwu całej Europy, także należącym do bloku wschodniego. Stalin odrzucił jednak propozycję pomocy, podejrzewając kapitalistyczny spisek i próbę podważenia pozycji komunistów w podległych mu krajach. Czechosłowacja, jako jedyne państwo Europy Wschodniej nieobjęte jeszcze „komunizacją”, próbowała przyłączyć się do planu Marshalla. W lutym 1948 roku, w wyniku przewrotu, wprowadzono tam jednak rządy prosowieckie, a amerykańską pomoc ostatecznie odrzucono. Rezultatem wdrożenia planu finansowania odbudowy powojennej Europy było m.in. zaostrzenie podziału, a tym samym zaognienie stosunków na linii Moskwa–Waszyngton. Efektem był także wzrost znaczenia integracji państw Europy Zachodniej oraz podział Niemiec.

W ramach obrony przed zagrożeniem ze strony ZSRR i krajów satelickich, w 1949 roku utworzono Pakt Północnoatlantycki¹⁹, w którego skład weszły państwa Europy Zachodniej, czyli Wielka Brytania, Francja, Belgia, Luksemburg i Holandia, a ponadto USA, Kanada, Dania, Islandia, Włochy, Norwegia i Portugalia. Na mocy traktatu, atak na którekolwiek państwo członkowskie oznaczał atak na cały układ. Stalin, odpowiadając na plan wsparcia finansowego krajów zachodnich, starał się zdeorganizować jego wpływ na gospodarkę Niemiec, zwiększyć wpływy komunistyczne w Berlinie, co mogło przełożyć się na wzrost znaczenia komunistów w całych Niemczech. Radzieckie siły okupacyjne w strefie wschodniej zablokowały dostęp do dróg prowadzących do zachodnich stref okupacyjnych Berlina. Wstrzymano dostawy żywności i węgla dla mieszkańców niemieckiej stolicy. Ze względu na ryzyko wystąpienia konfliktu zbrojnego, nie przystąpiono do siłowego egzekwowania prawa dostępu do Berlina. W celu zaopatrzenia w niezbędne środki, zorganizowano transporty powietrzne za pomocą samolotów C-47

¹⁹ NATO – ang. *North Atlantic Treaty Organization*. Powstanie tej organizacji w sierpniu 1949 r., stawiało ZSRR w niekorzystnej sytuacji strategicznej, związanej z okrążeniem państw podległych ZSRR przez państwa współpracujące z USA: H. Bątkiewicz, op. cit., s. 36.

i C-54, a także „latającej fortecy”, czyli bombowca B-29, który zrzucił bombę atomową w Japonii. Jego użycie sugerowało, iż ponowne wykorzystanie arsenału atomowego jest wysoce prawdopodobne, nawet w Europie. Być może poprzez blokadę Stalin dążył do zmuszenia aliantów do opuszczenia Berlina, powstrzymania zjednoczenia i ewentualnego ponownego zbrojenia niemieckiego państwa. Ostatecznie Stalin ustąpił i zniósł blokadę Berlina 12 maja 1949 roku. Był to pierwszy sukces Zachodu i USA w „zimnej wojnie”, nie tyle militarny, ile propagandowy i psychologiczny²⁰.

Mimo wcześniejszych zabiegów przeciwko zjednoczeniu Niemiec, jeszcze w 1947 roku, amerykańska i brytyjska strefa okupacyjna zostały połączone w tzw. Bizonię, w 1949 roku włączono również francuską strefę okupacyjną w tzw. Trizonię. Rezultatem było ogłoszenie Ustawy Zasadniczej Federalnej Republiki Niemiec dnia 23 maja 1949 roku. W odpowiedzi na powstanie RFN, zabezpieczając własne wpływy we wschodniej części Niemiec, ZSRR powołało 7 października 1949 roku, Niemiecką Republikę Demokratyczną. Umacniało to jedynie podział Europy na dwa obozy, a także Berlina, który ponownie stał się przedmiotem zimnowojennych działań w latach 60.

Przewaga USA, jako supermocarstwa światowego, zmniejszyła się wraz z pojawieniem się radzieckiej bomby atomowej²¹. Jej rozwój i powstanie przypuszczalnie przyspieszyły informacje wywiadowcze przekazywane ZSRR przez małżeństwo Rosenbergów w USA²². Należy za-

²⁰ D. Sharp, op. cit., s. 9.

²¹ Stany Zjednoczone Ameryki, poprzez konstrukcję bomby atomowej zapoczątkowały kolejny etap technologiczny w historii wojen. Związek Radziecki, by nie być celem politycznego i militarnego zastraszania, musiał opracować nowocześniejsze uzbrojenie, co przekładało się na „wyścig zbrojeń”. Oznacza to, iż dążenie do pozyskania militarnej przewagi podjęte zostało nie z inicjatywy ZSRR, ale USA. Było to rezultatem braku zniszczeń wojennych na terytorium USA, wzrostu dochodu narodowego w czasie wojny o ponad 100%, a także wynikało z potencjału ekonomicznego i materialnego: Z. Broniarek, A. Karkoszka, *Źródła spirali zbrojeń*, MON, Warszawa 1985, s. 208; H. Bątkiewicz, op. cit., s. 15.

²² Sprawa Rosenbergów przyczyniła się gorączkowego poszukiwania szpiegów radzieckich w społeczeństwie amerykańskim, w świetle pomyslnego testu radzieckiej bomby atomowej. Wyrok śmierci wydany w tej sprawie miał skłonić innych szpiegów do współpracy ze służbami wywiadowczymi USA. W amerykańskiej prasie, proces Rosenbergów wzbudzał znaczne emocje, nawet po wielu latach od wydania wyroku śmierci. Pojawiały się informacje, że: „w umyśle sędziego [prowadzącego sprawę – MFŚ], który skazał ich na śmierć, byli [Rosenbergowie – MFŚ] oskarżeni o dostarczanie sovietom sekretów bomby atomowej i byli odpowiedzialni za Wojnę w Korei [sic!] (...).

uważyć, iż przed wojną Sowieci znajdowali się wśród liderów fizyki jądrowej. Doświadczeni obserwatorzy amerykańscy trafnie zakładali, że radziecka bomba to tylko kwestia czasu. W sierpniu 1949 roku dokonano pomyślnego testu broni atomowej, pod kryptonimem „Urządzenie 501”. Wiadomości o pojawieniu się radzieckiej bomby, a także o komunistach, którym rzekomo udało się spenetrować tajemnice amerykańskie we wczesnych latach 50., sprawiły że USA ogarnęła antykomunistyczna histeria.

Pierwszym i jedynym ze zbrojnych konfliktów „zimnej wojny” była wojna w Korei. Miała ona także fundamentalne znaczenie dla Polski i rozwoju polskiego przemysłu ciężkiego. Wynikało to z przeniesienia części produkcji zbrojeniowej na terytorium Polski i podniesienia jej walorów militarnych, co jednocześnie miało zabezpieczać zachodnią granicę ZSRR przed ewentualną inwazją wojsk NATO²³. Po wycofaniu się z okupowanych stref sił radzieckich i amerykańskich, w styczniu 1950 roku, amerykański sekretarz stanu Dean Acheson zaznaczył, iż Korea znajduje się poza zasięgiem wojsk amerykańskich. Przyczyniło się to do decyzji Stalina o udzieleniu pozwolenia liderowi Korei Północnej – Kim Il Sungowi na inwazję w Korei Południowej. Rozwiązanie sytuacji przyniosły obrady Narodów Zjednoczonych (United Nations) i autoryzacja użycia ich sił pod przewodnictwem USA. W konflikt zaangażowane były m.in. Austria, Belgia, Kanada, Francja, Grecja, Holandia i Wielka Brytania, dostarczając zaopatrzenie i jednostki wojskowe. Wojna w Korei była zatem przedsięwzięciem Narodów Zjednoczonych, których przywódcy obawiali się, iż wygrana komunistów mogłaby dać Stalinowi powód do rozpoczęcia III wojny światowej. Wzrastające poczucie siły ZSRR dodatkowo potęgowało przyłączenie się komunistycznych Chin do konfliktu, który ostatecznie zakończył się w lipcu 1953 roku. Wojna w Korei przyczyniła się do ukazania potęgi militarnej ZSRR, czego przykładem było pojawienie się odrzutowca MiG-15, bazującego na planach zakupionych od Wielkiej Brytanii jeszcze w 1946 roku²⁴. W konsekwencji

Wiemy już, że Rosenbergowie nie przekazali tych tajemnic. Nie ma jednej tajemnicy bomby atomowej, sowieci przetestowali by swoją bombę prędzej czy później, z Rosenbergami lub bez nich” (tłumaczenie własne autora artykułu): R. Cohen, *Death for Spies*, „Washington Post” 1985, 30 lipca, s. 7.

²³ A. Skrzypek, *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Gieysztora w Pułtusku, Pułtusk 2002, s. 197; H. Bątkiewicz, op. cit., s. 48.

²⁴ N. Friedman, *The Cold War Experience*, Carlton Books Ltd., London 2005, s. 15–17.

wzmogło to jedynie czujność wywiadu amerykańskiego, który konsekwentnie prowadził rozpoznanie sił i możliwości wytwórczych ZSRR i państw satelickich, w tym Polski²⁵.

Ze względu na przyjęcie wydarzeń w Korei za początek kolejnego, światowego konfliktu, USA i państwa NATO, w tym RFN, przystąpiły do zwiększenia nakładów na zbrojenia. W odpowiedzi, w maju 1955 roku doszło do zawiazania pomiędzy ZSRR, Albanią, Bułgarią, Czechosłowacją, Niemcami Wschodnimi, Polską, Węgrami i Rumunią porozumienia określanego mianem Układu Warszawskiego. Układ ten, o charakterze militarnym, miał na celu utrzymanie kontroli nad państwami satelickimi, przez nowe kierownictwo ZSRR²⁶. W odróżnieniu od państw NATO, państwa Układu Warszawskiego nie przystępowały do porozumienia dobrowolnie²⁷.

Stosunki pomiędzy wielkimi mocarstwami przybrały nieoczekiwany obrót w lipcu 1956 roku, kiedy egipski dyktator – Abdel Nasser przejął kontrolę nad Kanałem Sueskim, który miał istotne znaczenie dla interesów gospodarczych Francji i Wielkiej Brytanii. Francuzi byli przekonani, iż Nasser wspiera rebelię w kolonii w Algierii pod patronatem Sowieków. USA jednakże postrzegало tę kwestię jako przejaw kolonializmu.

²⁵ Wyznacznikiem wzmocnienia sił militarnych Polski był plan 6-letni (1950–1955), którego założenia zostały zrewidowane pod wpływem decyzji marsz. K. Rokossowskiego. Zmiany dokonane w planie, kosztem wytwórczości na cele cywilne, stawiało wojsko na szczycie potrzeb państwowych, a także zwiększało jego liczebność o 100%, co jednocześnie oznaczało dążenie do stanu gotowości bojowej. A. Paczkowski odwoływał się w tej kwestii do informacji czeskiego historyka K. Kaplana, który utrzymywał, iż w styczniu 1951 r., i w przeciągu następnych 4 lat, Stalin zakładał znaczne zwiększenie potencjału militarnego bloku państw socjalistycznych oraz uzyskanie przewagi nad państwami NATO. Stwarzało to zatem konieczność inwigilacji przez wywiad amerykański sił i możliwości wytwórczych Polski. Patrz: A. Paczkowski, *Wstęp*, [w:] E. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Bellona, Warszawa 1995, s. 8.

²⁶ Zmiany na stanowiskach kierowniczych ZSRR wynikały ze śmierci Stalina w marcu 1953 roku, co jednocześnie osłabiało wpływy ZSRR w państwach satelickich.

²⁷ „Ustanowienie Układu [Warszawskiego – MFŚ] wiązało się po części z zamierzeniem rosyjskiego, poststalinowskiego kierownictwa, zastąpieniem metod stalinowskich, które nie były dalej praktykowane, wraz z nowym mechanizmem utrzymującym pozycję najwyższego arbitra w bloku państw radzieckich. Układ Warszawski dostarczał nowych podstaw dla obecności żołnierzy radzieckich na terytorium niektórych państw Europy Wschodniej (...) W rezultacie, członkowie Układu otrzymali ograniczone benefity militarne, ale nie miały możliwości funkcjonowania inaczej jak polityczni wasale Moskwy”. (tłumaczenie własne autora artykułu); *The Warsaw Pact. It's role in soviet bloc affairs*, sygn. CIA-RDP70B00338R000200040030-9, s. 1; N. Friedman, op. cit., s. 16.

W tym samym roku doszło do eskalacji niezadowolenia społecznego na Węgrzech i w Polsce. USA nie zajęły jednoznacznego stanowiska w obu przypadkach, mimo potrzeby wsparcia dążeń wolnościowych i możliwości wycofania lub ograniczenia obecności wojsk radzieckich na terytorium tych państw. W przypadku Węgier, przy braku poparcia ze strony USA, nieudane powstanie umacniało jedynie władzę ZSRR. W Polsce natomiast doszło do tzw. „odwilży październikowej”, osłabienia reżimu stalinowskiego, wydalenia części oficerów sowieckich, w tym odwołania Marszałka Polski Konstantego Rokossowskiego i zmiany na szczycie władzy partyjnej. Urząd I sekretarza PZPR objął Władysław Gomułka, zapowiadając liczne zmiany i „polską drogę do socjalizmu”²⁸.

Dalsze wydarzenia na arenie międzynarodowej, do których należy m.in. kryzys kubański w 1962 roku, interwencja wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 roku, wojna w Wietnamie w latach 1959–1975, a także sowiecka interwencja w Afganistanie w latach 1979–1989, w znacznym stopniu wpływały na trudności w utrzymaniu porozumienia na osi Moskwa–Waszyngton. Sytuacja ta trwała się aż do początku lat 90. XX wieku, a stosunki międzynarodowe cechowało napięcie związane z zagrożeniem użycia arsenału atomowego, jako pokłosia konfliktów prowadzonych na zewnętrznych terytoriach supermocarstw w krajach Trzeciego Świata. Stosunki polityczne uległy nieznacznemu rozluźnieniu po śmierci Stalina w marcu 1953 roku. Dopiero Nikita Chruszczow, po przejęciu władzy i zażegnaniu konfliktu kubańskiego, stworzył możliwości dialogu pomiędzy ZSRR a USA. W przeciwieństwie do poprzednika uważał, iż komunizm może istnieć obok kapitalizmu. Tym samym w przemówieniu na XX zjeździe KPZR potępił dyktat stalinowski²⁹. Jako pierwszy z sowieckich przywódców spotkał się z prezydentem USA – Dwightem Eisenhowerem w Waszyngtonie we wrześniu 1959 roku. Mimo gestów przyjaźni, zarówno rząd

²⁸ Rehabilitacja W. Gomułki oraz przejęcie przez niego stanowiska I sekretarza PZPR oznaczało częściową liberalizację gospodarki i sytuacji społecznej po okresie stalinowskim; *The Warsaw Pact. It's role in soviet bloc affairs*, sygn. CIA-RDP70B00338R000200040030-9, s. 4; A. Mania, *Dwa kryzysy – dwa sposoby reagowania? Polityka USA wobec agresji przeciw Węgrom w 1956 i Czechosłowacji w 1968 roku*, [w:] *Pochwała historii powszechnej*, op. cit., s. 441, 443–444.

²⁹ Tekst przemówienia N. Chruszczowa pt. *O Kulcie jednostki i jego następstwach*, z dnia 25 lutego 1956 r., jest dostępny pod adresem: https://www.academia.edu/42263305/Tajny_referat_N._Chruszczowa_-_O_kulcie_jednostki_i_jego_nast%C4%99pstwach [dostęp: 14.11.2021].

amerykański, jak i przywódcy radzieccy, sceptycznie odnosili się do prób „pojednania”, zachowując pragmatyczny dystans polityczny i propagandowy, jednocześnie dążąc do uzyskania przewagi militarnej nad przeciwnikiem.

Wyścig zbrojeń pomiędzy USA i ZSRR miał istotne znaczenie dla Polski. Jego rezultatem było przeniesienie części produkcji na cele militarne z ZSRR do Polski, co oznaczało wciągnięcie Polski w „zimną wojnę”³⁰. Dodatkowo sytuację tę potęgował fakt, iż Polska była drugim co do wielkości satelitą radzieckim, ze znacznym potencjałem wytwórczym oraz demograficznym. W ujęciu analityków amerykańskich, koniecznym było rozpoznanie zagrożenia, jakie stanowiła Polska, szczególnie w procesie wytwórczym, przy uwzględnieniu stosunków społecznych, wpływających na rządzących nią komunistów oraz armii, w której znaczna ilość aktywnie służących oficerów pochodziła z ZSRR³¹. Istotnym było także położenie Polski i planów wykorzystania jej potencjału w ramach planowanego frontu, przebiegającego na zachód od granic PRL i NRD przez kontynent europejski³².

Odzwierciedleniem poziomu zainteresowania wywiadu amerykańskiego rozwojem gospodarczym Polski po zakończeniu II wojny światowej, jak również jej potencjałem wojskowym, są akta Central Intelligence Agency. Odtajnione dokumenty, dotyczące okresu zimnej wojny, są dostępne w trybie *online* w tzw. *CIA Freedom of Information Act Reading Room* (dalej: „Czytelnia CIA”)³³. Są to akta publikowane na podstawie projektu *Historical Review Program* z 1992 roku, o udostępnianiu treści mających znaczenie historyczne. Inicjatywa otwartości amerykań-

³⁰ Wynikało to z przekierowania mocy wytwórczych ZSRR na nowe technologie, w tym na produkcję bomby atomowej, przy jednoczesnej konieczności utrzymania produkcji dotychczasowych broni: A. Skrzypek, op. cit., s. 198. Do militaryzacji gospodarki ZSRR i pośrednio polskiej pod reżimem komunistycznym odniósł się także Z. Brzeziński: „Potęga militarna jest fundamentalną podstawą radzieckich roszczeń do statusu mocarstwa światowego, elita wojskowa zajmuje uprzywilejowaną pozycję i akcentuje te roszczenia, a wojskowi popierają państwo centralistyczne. Tylko takie bowiem państwo może zaspokajać potrzeby wojskowych i uzasadnić olbrzymie wydatki na wojsko”: Z. Brzeziński, *Plan Gry (Geostrategiczne ramy rozwoju amerykańsko-radzieckiej rywalizacji)*, Warszawa 1988, s. 15.

³¹ Analizę ilościową i osobową oficerów radzieckich oraz ich wpływ na żołnierzy polskich przedstawił E. Nalepa, op. cit.

³² Z. Brzeziński, op. cit., s. 46.

³³ Czytelnia z dokumentami dostępna pod adresem: <https://www.cia.gov/readingroom/> [dostęp: 14.11.2021].

skich agencji rządowych, w tym CIA i umożliwienia dostępu do wytworzonych akt sięga 1980 roku³⁴. Należy zaznaczyć, iż nie wszystkie jednostki archiwalne i zawarte w nich informacje zostały odtajnione i udostępnione. Ograniczeniu publikacji podlegają akta, których treści wiążą się z tzw. „interese m narodowym”, a ich ujawnienie mogłoby stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego USA. Nad publikacją i odtajnianiem materiałów czuwa Director of Central Intelligence oraz Historical Review Staff. Za sprawą ich decyzji poszczególne jednostki są udostępniane, przy jednoczesnym zachowaniu zasady poufności źródeł, co znajduje odzwierciedlenie w klauzuli poufności i tajności. Zawarte jest w niej ostrzeżenie: „Materiał zawiera informacje wpływające na bezpieczeństwo narodowe Stanów Zjednoczonych, określone w prawie o wywiadzie, Ustawa 18, USC, Sek. 793 i 794, a ich rozpowszechnianie lub udostępnianie przez nieautoryzowaną osobę jest zakazane prawnie”³⁵. Oznacza to, iż część informacji zawartych w jednostkach archiwalnych była oznaczona jako „tajne”, do wglądu jedynie przez upoważnione osoby. Obecnie są to informacje jawne, które jednak mogą być i często są poddawana cenzurze. Objawia się to wyłączeniem całych stron dokumentów lub ich fragmentów, zawierających wrażliwe dane. W konsekwencji, historyk przeprowadzający kwerendę archiwalną w aktach CIA, otrzymuje często „okrojony” i niepełny materiał. Jest to kwestia, którą każdy badacz powinien rozważyć i stosować w związku z tym szeroką krytykę źródła. W przypadku omawianego okresu i zagadnienia polskiego przemysłu, można w pewnym stopniu próbować uzupełnić brakujące dane za pomocą źródeł polskich.

Warto zwrócić uwagę, iż zakres materiału prezentowany w „Czytelnicy CIA” dotyczy szerokiego spektrum wydarzeń na arenie światowej, w tym spraw wewnętrznych USA. Jako przykład można podać, iż w zasobie „Czytelnicy...” znajdują się m.in. zbiory akt odnoszące się do wydarzeń współczesnych, np. związanych z atakiem terrorystycznym z dnia 9 września 2001 (potocznie określanych jako 9/11)³⁶, a także spraw historycznych, w tym tzw. „briefingów” dla prezydenta Kennedy’ego, Nixona czy Reagana, jak również zbiory archiwalne o nazistowskich

³⁴ Patrz: <https://www.cia.gov/readingroom/historical-collections> [dostęp: 14.11.2021].

³⁵ *Survey of the engineering industries in Poland*, sygn. CIA-RDP78-02771R00010006 0001-1.

³⁶ <https://www.cia.gov/readingroom/collection/decclassified-documents-related-911-attacks> [dostęp: 14.11.2021].

zbrodniach wojennych³⁷ oraz raporty płk. Ryszarda Kuklińskiego³⁸, zawierające około 70 dokumentów związanych z planowanym i faktycznym wprowadzeniem stanu wojennego w Polsce w 1981 roku.

W zasobach „Czytelni...” znajdują się takie zbiory, jak: *Baptism by Fire CIA Analysis of Korean War Overview*³⁹, *CIA Analysis of Warsaw Pact Forces*⁴⁰, *Soviet and Warsaw Pact Military Journals*⁴¹ i inne dotyczące poszczególnych krajów z orbity ZSRR, którymi interesował się wywiad amerykański. Wśród dokumentów zawartych w tych zbiorach można odnaleźć akta odnoszące się m.in. do rozwoju i stanu polskiego przemysłu w latach powojennych i okresu PRL do 1989 roku, spraw wojskowych czy nastrojów społecznych wśród robotników.

Jednym z bardziej interesujących dokumentów jest raport określający nastawienie Polaków do panującego w Polsce reżimu stalinowskiego, pt. *Resistance to the Regime/Paramilitary Training/ New Passports*⁴² pochodzący z 1953 roku. Opór Polaków względem władzy miał znaczenie w odniesieniu m.in. do poziomu edukacji czy jakości produkcji przemysłowej:

Polska populacja stosuje bierny opór [wobec władzy komunistycznej – MFŚ], który ciągle się zwiększa. W ciągu ostatnich trzech lat [opór – MFŚ] uwidocznił się dla całego świata. System komunikacji pogarsza się. System transportowy jest zdeorganizowany. Koleje nie funkcjonują wydajnie. Przedstawiciele rządowi i pracownicy [m.in. odpowiedzialni za edukację – MFŚ] są niezadowoleni ze swojej sytuacji materialnej, robią tylko to, do czego są zmuszani groźbami lub karami finansowymi itd. Niestety, ta sytuacja w konsekwencji obejmuje całą populację, dla przykładu nauczyciele szkół podstawowych i średnich nienawidzą komunistycznego reżimu i wierzą, że najlepszą formą oporu jest niski poziom nauczania. Z tego wynika, że absolwenci liceów są bardzo słabo przygotowani do egzaminów na wyższe uczelnie i konsekwentnie obniżają ich standardy edukacyjne⁴³.

³⁷ <https://www.cia.gov/readingroom/collection/nazi-war-crimes-disclosure-act> [dostęp: 14.11.2021].

³⁸ Preparing for Martial Law – Through the eyes of colonel Ryszard Kukliński: <https://www.cia.gov/readingroom/collection/preparing-martial-law-through-eyes-colonel-ryszard-kuklinski> [dostęp: 14.11.2021].

³⁹ <https://www.cia.gov/readingroom/collection/baptism-fire-cia-analysis-korean-war-overview> [dostęp: 14.11.2021].

⁴⁰ <https://www.cia.gov/readingroom/collection/cia-analysis-warsaw-pact-forces> [dostęp: 14.11.2021].

⁴¹ <https://www.cia.gov/readingroom/soviet-and-warsaw-pact-military-journals> [dostęp: 14.11.2021].

⁴² *Resistance to the Regime/Paramilitary Training/ New Passports*, sygn. CIA-RDP-80-00809A000600050039-4.

⁴³ Ibidem, s. 1.

W dalszej części raportu pojawia się zapis, iż pracownicy zatrudnieni w zakładach państwowych nie wykonywali swej pracy sumiennie. Górnicy i hutnicy w zakładach na Górnym Śląsku nie osiągaliby norm produkcyjnych wyznaczonych przez partię lub swoich brygadzystów, co w konsekwencji prowadziło do znacznego zmniejszenia poziomu produkcji. Wpłynęło to na konieczność wizytacji zakładów i kopalni, które nie spełniały wyznaczonych norm przez Bolesława Bieruta w grudniu 1952 roku. Celem wizytacji prezydenta było zmuszenie pracowników do zwiększenia wysiłków w osiągnięciu norm. W przypadku górników sytuacja była jeszcze trudniejsza niż nauczycieli. Pracowali oni w ciężkich warunkach, bez odpowiednich norm bezpieczeństwa, przy pomocy niskiej jakości i szybko zużywającego się sprzętu. Powodowało to częste i nierzadko ciężkie urazy ciała oraz wypadki przy pracy. Zaplecze medyczne pozostawiało wiele do życzenia, gdyż większość z 30 łóżek w katowickim szpitalu była stale zajęta. Dodatkowym utrudnieniem, szczególnie w kwestii wypadków i rekonwalescencji, był brak leków, w zamian polscy farmaceuci mieli jedynie tanie substytuty⁴⁴.

Kolejnym czynnikiem, który wpływał na niezadowolenie i celowe ograniczenie wysiłku pracowniczego, było zróżnicowanie wiekowe wśród zatrudnionych w górnictwie. Połączenie czasami drastycznie różnych grup wiekowych prowadziło do przekraczania norm wydobywczych, szczególnie przez młodych górników. Pracowali oni szybciej i więcej, stwarzając tym samym trudności w utrzymaniu norm wydobywania przez swoich starszych kolegów. Konieczność realizacji tych norm była głównym czynnikiem zmuszającym górników do ciężkiej i wydajniejszej pracy. Przynosiło to jedynie połowiczne rezultaty, gdyż ze zwiększeniem wydobywania, szło zmniejszenie jakości pozyskanego surowca⁴⁵.

⁴⁴ Warto zaznaczyć, iż według raportów, jedną z najważniejszych inwestycji w 1949 r., była rozbudowa istniejących i budowa nowych zakładów chemicznych produkujących m.in. azotany, elektrody, środków ochrony roślin, wyposażenie chemiczne, a także zakładów farmaceutycznych na warszawskim Tarchominie, które miały produkować penicylinę; *Poland, Ministry of Foreign Affairs Bulletin*, np. 63, March 23 1949, sygn. CIA-RDP83-00415R002600160001-4, s. 3-4.

⁴⁵ CIA-RDP82-00046R000300050010-2, s. 6. Dodatkowym potwierdzeniem jest zapis: „produktywność polskich górników była zawsze najwyższa w Europie (w 1937 r. wydobywano 1 718 kg [węgla – MFŚ] na 1 osobę. W obecnym czasie polski górnik ciągle zajmuje czołową pozycję wydobywaniu w lipcu 1948 r. ze średnią 1 349 kg węgla. Niższa wydajność w porównaniu do okresu przedwojennego może wynikać z warunków, w jakich Polska znalazła się w czasie okupacji oraz z konieczności podejmowania

Bierny opór był dodatkowo potęgowany przez sytuację życiową. Widoczne dla społeczeństwa polskiego było, iż prominenci partyjni mogli zaopatrywać się w dobra konsumpcyjne w specjalnie dla nich utworzonych sklepach (tzw. sklepy z żółtymi firankami), a te same artykuły były zwykle trudno dostępne dla przeciętnego obywatela. Wprowadzało to zdecydowany podział społeczeństwa, którego warstwy partyjne miały uprzywilejowaną pozycję w stosunku do pozostałych obywateli. Przykładem trudności aprowizacyjnych, wpływających na nastroje i wzrost oporu społeczeństwa, było codzienne wyżywienie robotników. Posiłek dla pracujących fizycznie górników zawierał niewiele tłuszczu, co przekładało się na niską wartość kaloryczną i w konsekwencji niską wydajność pracy. Przeciętny posiłek dla górnika kosztował 17 zł, na co składała się wodnista zupa, chuda wieprzowina, gotowane ziemniaki i kapusta⁴⁶.

W odniesieniu do ogólnej sytuacji społecznej i biernego oporu przeciwko komunistycznej władzy, wywiad badał też nastroje panujące wśród żołnierzy Wojska Polskiego. W aktach pojawiają się informacje o niskim morale polskiego wojska. Amerykańscy analitycy uważali, iż polscy żołnierze nie będą chcieli strzelać do żołnierzy zachodnich. Jedynie obecność oficerów radzieckich mogła powodować, że w przypadku zbrojnego konfliktu, żołnierze polscy będą walczyć wyłącznie dla „ratowania własnej skóry”. Z tego wynika wniosek, iż Polacy nie uważali polskiej armii za własną. Oficerowie dowodzący byli utożsamiani z agentami radzieckimi, a wywiad USA zakładał, że w stosownej chwili polscy żołnierze zaatakują swoich sowieckich oficerów⁴⁷.

Niechęć do oficerów radzieckich powodowana była nie tylko przez ich zachowania i odmienność kulturową. Wynikała także z uwarunkowań historycznych i z zaszczerpionej przez pokolenia żyjącej pod zabarami niechęci do Rosji i ZSRR, a także z przedkładania roli i znaczenia

działań niepowiązanych bezpośrednio z wydobywaniem, a także z faktu, że przeciętny górnik zestarzał się. Przeciętna wiek wzrosła z 29,4 lat w 1931 r., do 38,2 lat w 1947 r.” (tłumaczenie własne autora artykułu); *Poland, Ministry of Foreign Affairs Bulletin*, no. 57, March 1949, sygn. CIA-RDP83-00415R002600160001-4, s. 4.

⁴⁶ Ibidem, s. 6, 9.

⁴⁷ *Poland, Political, Economic and Social Conditions, Popular Attitudes, Comments on Statements of Former Mig Pilot*, sygn. CIA-RDP82-00046R000300050010-2, s. 11. Założenie to wynikało najprawdopodobniej z uznania odmienności kulturowej, światopoglądowej, wartości etyczno-moralnych oficerów radzieckich. Nierzadko wykazywali oni naganne zachowanie oraz lekceważący stosunek do polskich dowódców i własnych podwładnych: E. Nalepa, op. cit., s. 24–25.

Armii Czerwonej nad Wojsko Polskie i nieustanne podkreślanie wzajemnego „braterstwa i przyjaźni”. Znajdowało to wyraz m.in. w obchodach 31. rocznicy utworzenia Armii Czerwonej w Warszawie w lutym 1949 roku, na których obecny był ówczesny minister obrony narodowej Michał Żymierski oraz marszałek Konstanty Rokossowski. Wyższość radzieckich sił zbrojnych i ich nadrzędną rolę w zwycięstwie i wyzwoleniu podkreślano w przemówieniach. Gen. Marian Spychalski, witając radzieckich gości na tej uroczystości, powiedział:

Każda rocznica [powstania – MFŚ] Armii Czerwonej jest kamieniem milowym na drodze do nieustającego rozwoju sił zbrojnych, pokoju i demokracji. W każdą rocznicą składamy hołd Armii Czerwonej, dziękując jej za wyzwolenie naszego kraju, za możliwości jego odbudowy i za pokój. Chwała Armii Czerwonej, jej nieśmiertelnemu bohaterstwu i jej genialnemu przywódcy Generalissimusowi Stalinowi. Niech żyje braterstwo Armii Czerwonej i Wojska Polskiego, niech żyje Armia Czerwona, niech żyje głównodowodzący Generalissimus Stalin!⁴⁸

Innym zagadnieniem, które znalazło swoje miejsce w aktach wywiadu amerykańskiego, były sprawy produkcji przemysłowej na cele zbrojeniowe w Polsce. Jak już wspomniano wyżej, stanowiły one istotny element w strukturze rozpoznania sił militarnych państw bloku socjalistycznego, co znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w raporcie dotyczącym luk informacyjnych odnośnie produkcji samolotów, pt. *Gaps in Intelligence information on Aircraft Industry in Poland*⁴⁹ z 2 lutego 1959 roku. Dokument przedkładany był do wiadomości szefów Economic Research, Industrial Division, a także Aircraft Branch. Powaga, z jaką w USA traktowano polski przemysł, w tym przypadku lotniczy i jego możliwości wytwórcze, widoczna jest już w pierwszym akapicie dokumentu: „Wiedza o zasięgu, wydajności i postępie przemysłu lotniczego w Polsce ma istotne znaczenie ekonomiczne dla Stanów Zjednoczonych. Ustalenie wartości, nakładów i wysiłków [na cele – MFŚ] produkcji lotniczej w Polsce może służyć jako dobry wskaźnik polskich i radzieckich zamierzeń militarnych”⁵⁰.

⁴⁸ *Poland, Ministry of Foreign Affairs Bulletin, no. 41, February 23 1949*, sygn. CIA-RDP83-00415R002600160001-4, s. 1.

⁴⁹ *Gaps in Intelligence information on Aircraft Industry in Poland, 2 February 1959*, sygn. CIA-RDP62S00231A000100130086-6.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 1.

Z dalszej analizy dokumentu wynika, iż informacje wywiadu USA o wydajności polskiego przemysłu lotniczego, szczególnie w odniesieniu do produkcji jednostek bojowych, są niedostateczne. Sprawy pozyskania i weryfikacji oznaczono jako „istotne”, ze względu na drugą co do wielkości skalę możliwości produkcji we wschodniej Europie. Wiadomym było, iż w czasie powstania dokumentu, produkowano w fabryce w Mielcu odpowiednik radzieckiego myśliwca MiG-17 pod polskim oznaczeniem Lim-5. Wywiad amerykański nie posiadał ówczesnie informacji, dotyczących poziomu produkcji ani liczby wyprodukowanych już jednostek. W dalszej części raportu pojawiają się informacje odnośnie helikoptera, m.in. SM-1, produkowanego w Świdniku, którego wykorzystanie zaobserwowano także w innych krajach bloku socjalistycznego. Interesującą sprawą jest przedstawienie samolotu TS-11 Iskra jako polskiej konstrukcji, mogącej wejść do masowej produkcji już w 1960 roku. Wywiad amerykański nie posiadał jednak żadnej informacji, mogącej potwierdzić lokalizację wytwórni ani poziom spodziewanej produkcji tej jednostki. Wraz z niedostatkiem informacji pojawiały się pytania, dotyczące poszczególnych modeli samolotów: jaki jest obecnie poziom produkcji samolotu Lim-5? ile egzemplarzy wytworzono do tej pory? czy Lim-5 jest eksportowany? gdzie TS-11 będzie produkowany? jaka jest waga kadłuba? jaki jest poziom planowanej produkcji i kiedy będzie osiągnięta? Postawione pytania stwarzały konieczność pozyskania danych, umożliwiających wypełnienie luk informacyjnych, najprawdopodobniej zmierzały do podjęcia niezbędnych kroków w celu zabezpieczenia USA przeciwko nowym modelom samolotów oraz przystosowanie własnej produkcji i przewyższenia osiągnięć samolotów amerykańskich nad radzieckimi⁵¹.

Innym dokumentem, traktującym o zagadnieniach przemysłu zbrojeniowego w Polsce, jest raport z 13 października 1954 roku, pt. *Survey of the engineering industry in Poland*⁵². Zawarto w nim informacje dotyczące industrializacji Polski przed II wojną światową, wpływu jaki działania wojenne i okupacja miały na obniżenie wytwórczości, a także perspektywy odbudowy zniszczeń i dalszego rozwoju. Charakterystyce poddano ówczesną bazę materiałową polskiego przemysłu:

⁵¹ Ibidem, s. 1–4.

⁵² *Survey of the engineering industries in Poland*, sygn. CIA-RDP78-02771R000100060001-1.

Rezerwy surowcowe Polski mimo, że znaczne, są nieadekwatne do zapotrzebowania wynikającego z programu [obecnego – MFŚ] uprzemysłowienia. Głównym surowcem naturalnym kraju są złoża węgla. Ten atut przewyższa brak innych surowców oraz słabą jakość posiadanych surowców. Z wyjątkiem ołowiu, cynku i arseniku Polska musi polegać na imporcie wszystkich innych koniecznych surowców do stopów żelaza i innych metali, jednakże są niewielkie złoża miedzi, niklu, cyny i manganu⁵³.

Analiza przemysłu polskiego tamtego okresu dotyczy także siły roboczej, która w znacznym stopniu została przeniesiona z sektora rolniczego do sektora przemysłowego, co stanowiło jedno z założeń planu 6-letniego⁵⁴. Znaczna część informacji, dotycząca zatrudnienia, znajduje swoje potwierdzenie w przedstawionym powyżej raporcie⁵⁵, opisując bierny opór pracowników poprzez częstą dezercję z miejsca pracy czy znaczną rotację zawodową. W celu zapobieżenia takiej sytuacji wprowadzono pracę przymusową, zwiększono zatrudnienie kobiet w przemyśle, obniżono minimalny wiek pracowników do lat 14, wprowadzono programy szkoleniowe oraz umożliwiono przenoszenie i przypisywanie pracowników do ośrodków, w których niezbędne było zwiększenie załogi⁵⁶.

Raport traktuje również o strukturze organizacyjnej przemysłu i zasadach planowania jego rozwoju przez partyjne jednostki, w tym przez Państwową Komisję Planowania Gospodarczego. W dalszej części dokumentu pojawia się ciekawy zapis odnośnie Ministerstwa Przemysłu Maszynowego, który może oznaczać, iż przemysł zbrojeniowy i jego zarządzanie, był ukryty wśród innych resortów⁵⁷:

To Ministerstwo [Przemysłu Maszynowego – MFŚ] podlega bezpośrednio vice-premierowi, Piotrowi Jaroszewiczowi, który, według raportów zarządza przemysłem wytwarzającym broń i amunicję oraz fabrykami, którymi interesują się władze wojskowe. Właściwa kontrola nad przemysłem wojennym Polski, wliczając produkcję i lokowanie

⁵³ Ibidem, s. 5.

⁵⁴ „Zadania planu 6-letniego wiążą się z olbrzymimi przesunięciami w układzie stosunków społecznych w kraju. Do różnych działań gospodarki przybędzie w ciągu sześciolecia ze wsi i z innych źródeł nie wykorzystanych dotąd rezerw ludzkich z górą dwa miliony nowych robotników”, B. Bierut, *Budujemy gmach Polski Socjalistycznej*. [w:] *Plan Sześćoletni*, Książka i Wiedza, Warszawa 1950, s. 13.

⁵⁵ Patrz również: *Resistance to the Regime/Paramilitary Training/ New Passports*, sygn. CIA-RDP80-00809A000600050039-4.

⁵⁶ *Survey of the engineering industries in Poland*, sygn. CIA-RDP78-02771R000100060001-1.

⁵⁷ M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 168.

inwestycji dla fabryk zbrojeniowych, znajduje się prawdopodobnie [w zakresie – MFŚ] specjalnego biura podlegającego PKPG, która z kolei jest bezpośrednio podległa Ministerstwu Obrony⁵⁸.

Według informacji wynikających z dalszej części dokumentu, w wojennym planie odbudowy w pierwszej kolejności zakładano rozbudowę przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego. Ze względu na konieczność zapewnienia państwu priorytetowych środków przetrwania w postaci żywności, co wynikało z ostatecznie przyjętych założeń planu 3-letniego, koncepcję porzucono. Wiązało się to także z obawą przedwczesnego odrodzenia się polskiego przemysłu zbrojeniowego, co przy wielowiekowej tradycji antyradzieckiego nastawienia społeczeństwa, mogło rzutować na utrudnienie utrzymania Polski pod wpływem ZSRR. Rozwój produkcji zbrojeniowej został dopiero usankcjonowany w 1947 roku, a Polska miała produkować radzieckie typy pistoletów, karabinów maszynowych, lekkiej broni przeciwlotniczej, przeciwpancernej wraz z amunicją⁵⁹.

Wśród informacji dotyczących produkcji zbrojeniowej, pojawia się kolejna luka informacyjna, dotycząca produkcji pojazdów opancerzonych i czołgów. Wywiad amerykański zakładał, że produkcja tego typu broni ogranicza się jedynie do napraw i przeglądów radzieckich czołgów i ich wyposażenia, a także egzemplarzy dostarczonych przez ZSRR armii polskiej. Zakładano, że ZSRR nie był i nie będzie skłonny do produkcji w Polsce ciężkiego wyposażenia wojennego w postaci czołgów⁶⁰.

W świetle omawianego raportu można stwierdzić, że polski przemysł lotniczy znalazł się w sferze zainteresowań wywiadu amerykańskiego. Przeanalizowano sytuację przedwojennych fabryk lotniczych, a także potencjał rozwojowy. Zaznaczono, iż po pozyskaniu w 1951 roku od ZSRR planów technicznych samolotu MiG-15, rozpoczęto jego produkcję w październiku 1953 roku w zakładach w Mielcu i Rzeszowie. W lipcu 1954 roku, produkcję obliczano na pięć sztuk, co w skali roku mogło dać łącznie 60 samolotów. Uważano, iż do końca 1954 roku, Polska będzie w stanie produkować wystarczającą liczbę samolotów MiG-15 dla zaspokojenia swoich wewnętrznych potrzeb⁶¹.

⁵⁸ Ibidem, s. 8.

⁵⁹ Na rok 1954, wywiad amerykański przewidywał produkcję pistoletów w ilości 5 tys. sztuk, 90 tys. karabinów, 50 tys. pistoletów maszynowych oraz 5 tys. lekkich karabinów maszynowych; Ibidem, s. 24.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, s. 27.

W odniesieniu do międzynarodowego charakteru stosunków w okresie „zimnej wojny”, w aktach „Czytelni...” znajdują się dokumenty, analizujące założenia Układu Warszawskiego. Była to organizacja państw bloku socjalistycznego, utworzona jako odpowiednik NATO, w którym uczestniczyła również Polska. Studium *The Warsaw Pact. It's role in soviet bloc affairs*⁶², z 11 maja 1966, powstało z inicjatywy amerykańskiego Senatu. Jego celem była analiza czynników, wynikających z organizacji państw socjalistycznych oraz jej wpływu na zachowanie bezpieczeństwa narodowego USA. Dokument zawiera m.in. informacje dotyczące historii organizacji, jej przydatności na arenie międzynarodowej w odniesieniu do zagranicznej polityki ZSRR, benefitów, jakie niosła dla państw członkowskich oraz wewnętrznych problemów bloku. Wśród załączników znajduje się tekst porozumienia⁶³, wykaz wydatków na cele wojskowe państw członkowskich oraz porównanie głównych zapisów traktatu Układu Warszawskiego i NATO⁶⁴.

Na uwagę zasługuje zapis, w którym przytoczono fragment artykułu radzieckiego marszałka G. Żukowa, opublikowanego w Moskwie w 1961 roku, pt. *Układ Warszawski i pytania o narodowe bezpieczeństwo*:

Układ Warszawski został utworzony i istnieje jako układ rządów, którym grozi wspólne niebezpieczeństwo. Można potwierdzić, przez fakt powstania sześć lat później niż Pakt Północnoatlantyczny, że Układ Warszawski jest odpowiedzią na [jego – MFŚ] militarne zagrożenie (...). Porozumienie Paryskie utworzyło możliwość odrodzenia militarizmu w Niemczech Zachodnich. Wchodzące w życie Porozumienie Paryskie zmusiło do podjęcia odpowiednich środków [zapobiegawczych przez państwa członkowskie – MFŚ]⁶⁵.

⁶² *The Warsaw Pact. It's role in soviet bloc affairs*, sygn. CIA-RDP70B00338R000200040030-9.

⁶³ Tekst porozumienia w języku polskim dostępny w: *Organizacja Układu Warszawskiego, LRB, CSRS, NRD, PRL, SRR, WRL, ZSRR. Dokumenty 1955–1980*, red. M. Dmochowski, Książka i Wiedza, Warszawa 1981, s. 9–14.

⁶⁴ Jako przykład można podać artykuł II Układu Warszawskiego, który nie ma swojego odpowiednika w artykułach NATO: „Układające się Strony oświadczają swoją gotowość uczestniczenia w duchu szczerzej współpracy we wszystkich poczynaniach międzynarodowych, zmierzających do zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, i będą w pełni poświęcać swe siły urzeczywistnieniu tych celów. Układające się strony będą w związku z tym dążyć do przyjęcia (...) skutecznych środków w celu powszechnej redukcji zbrojeń i zakazu broni atomowej, wodorowej oraz innych rodzajów broni masowej zagłady”; Ibidem, s. 10.

⁶⁵ (Tłumaczenie własne autora artykułu) Chodzi przede wszystkim o przyjęcie w strukturze NATO RFN w 1955 r., co potęgowało obawę przed militaryzacją Niemiec i ich ponownym zjednoczeniem. *The Warsaw Pact. It's role in soviet bloc affairs*, sygn. CIA-RDP70B00338R000200040030-9, s. 5.

W dalszej części studium zwrócono więcej uwagi na sposób funkcjonowania Układu, jego strukturę zarządzania oraz na możliwości wykorzystania sił wojskowych państw członkowskich jako instrumentu bezpieczeństwa bloku socjalistycznego. W tym celu państwa członkowskie przeprowadzały wspólne manewry i ćwiczenia wojskowe, uzyskując jednocześnie od ZSRR wyposażenie i środki służące modernizacji swoich sił zbrojnych⁶⁶.

W studium uwzględniono również reakcje państw Układu Warszawskiego na wydarzenia historyczne na arenie międzynarodowej, tj. kryzys sueski z 1956 roku i kryzys kubański z 1962 roku. Nie odnotowano w tym czasie mobilizacji sił Układu ani nie stwierdzono stanu podwyższonej gotowości sił bojowych, które USA mogłaby uznać za wojska gotujące się do inwazji. Oznacza to, iż w rozważaniu dotyczącym potencjału militarnego Układu Warszawskiego brano poważnie pod uwagę możliwości użycia wojsk państw członkowskich na obszarach poza Europą. Tym samym, uznawano siły Układu jako realne zagrożenie dla bezpieczeństwa światowego, zaznaczono jednak, iż w przypadku chęci użycia połączonych sił do osiągnięcia celów politycznych, ZSRR nie miało już możliwości jednostronnego podejmowania decyzji⁶⁷.

Informacje wywiadu amerykańskiego nie ograniczały się jedynie do kwestii strukturalnych odnośnie do Układu Warszawskiego czy zagadnień politycznych związanych z jego powstaniem. Dążono do pozyskania istotnych informacji określających siły Układu, w tym ustalenia wielkości poszczególnych typów wojsk. Dla przykładu można podać, iż według przytoczonych w studium danych, personel polskich sił zbrojnych rozkładał się następująco: siły lądowe – 215 tys. żołnierzy, marynarka – 17 tys., siły powietrzne – 45 tys. W całościowym zestawieniu wyliczono 1 083 tys. żołnierzy, z czego polski personel stanowił 277 tys. żołnierzy, czyli około 25% całości sił, więcej o ponad 40 tys. żołnierzy niż wojska Czechosłowacji, ponad dwukrotnie więcej niż NRD czy Węgier w 1966 roku. Polskie wydatki na zbrojenia wynosiły 11,2 mln zł w 1958 roku, 20,6 mln w 1963 roku, a w 1966 już 25,3 mln złotych⁶⁸.

W niniejszym artykule nakreślono główne, powojenne czynniki, określające relacje supermocarstw – USA i ZSRR, które wpłynęły na pozycję Polski na arenie światowej. Służy to zobrazowaniu sytuacji,

⁶⁶ Ibidem, s. 9.

⁶⁷ Ibidem, s. 11.

⁶⁸ Ibidem, s. 13, 31.

jaka panowała w drugiej połowie XX wieku, określanej mianem „zimnej wojny”. „Żelazna kurtyna” rozciągnięta przez ZSRR i w rezultacie podział świata na państwa kapitalistyczne i socjalistyczne, wymuszał wzmożoną działalność wywiadu, którego celem było poznanie zamierzeń i możliwości militarnych przeciwnika. Polska, będąc państwem satelickim ZSRR, stanowiła pomost na zachód, a także wsparcie dla siły militarnej ZSRR i znaczny potencjał wytwórczy. Z tego powodu znalazła się w spektrum zainteresowania wywiadu amerykańskiego, tym samym w cieniu „zimnej wojny”. Wyrazem tego są przedstawione przykłady archiwaliów z zasobu Centralnej Agencji Wywiadowczej. Są to akta warte uwagi historyków i badaczy okresu „zimnej wojny”, z których jasno wynika, iż Polska jako kraj bloku socjalistycznego była traktowana nie tyle jako jedno z głównych źródeł zagrożenia, ale państwo mające znaczący wkład w budowę potencjału bojowego ZSRR. Przedstawione w artykule wybrane jednostki z archiwum CIA to jedynie niewielka część zasobów, które w przypadku badań autora nad zagadnieniem polskiego przemysłu zbrojeniowego będą stanowiły przedmiot dalszej kwerendy.

Michał Filip Świdwa

Bibliografia

Źródła archiwalne

FOIA Czytelnia CIA: <https://www.cia.gov/readingroom/>:

Gaps in Intelligence information on Aircraft Industry in Poland, 2 February 1959, sygn. CIA-RDP62S00231A000100130086.

Problem of Oder-Nise Line, 1 May 1957, sygn. CIA-RDP78-02771R000100060001-1.

Resistance to the Regime/Paramilitary Training/ New Passports, sygn. CIA-RDP80-00809A000600050039-4.

Poland, Ministry of Foreign Affairs Bulletin, no. 63, March 23 1949, sygn. CIA-RDP83-00415R002600160001-4.

Poland, Ministry of Foreign Affairs Bulletin, no. 57, March 1949, sygn. CIA-RDP83-00415R002600160001-4.

Poland, Political, Economic and Social Conditions, Popular Attitudes, Comments on Statements of Former Mig Pilot, sygn. CIA-RDP82-00046R000300050010-2.

Poland, Ministry of Foreign Affairs Bulletin, no. 41, February 23 1949, sygn. CIA-RDP83-00415R002600160001-4.

Survey of the engineering industries in Poland, sygn. CIA-RDP78-02771 R000100060001-1.

The Warsaw Pact. It's role in soviet bloc affairs, sygn. CIA-RDP70B00338 R000200040030-9.

Źródła drukowane

Organizacja Układu Warszawskiego, LRB, CSRS, NRD, PRL, SRR, WRL, ZSRR. Dokumenty 1955–1980, red. Marian Dmochowski, Książka i Wiedza, Warszawa 1981.

Orwell George, *You and the atomic bomb* [w:] *The collected and essays writings and letters of George Orwell*, Volume IV, *In Front of Your Nose 1945–1950*, red. Orwell Sonia, Angus Ian, Londyn 1968.

Teheran – Jalta – Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw, red. Wilhelm Mensz, Warszawa 1970.

Opracowania

Bałtowski Maciej, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Bątkiewicz Henryk, *Problem rozbrojenia w radzieckiej polityce zagranicznej w latach 1945–1963*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977.

Bierut Bolesław, *Budujemy gmach Polski Socjalistycznej*, [w:] *Plan Sześćcioletni*, Książka i Wiedza, Warszawa 1950.

Broniarek Zygmunt, Karkoszka Andrzej, *Źródła spirali zbrojeń*, MON, Warszawa 1985.

Brzeziński Zbigniew, *Plan Gry (Geostrategiczne ramy rozwoju amerykańsko-radzieckiej rywalizacji)*, Warszawa 1988.

Churchill Winston, *The Second World War*, Volume VI, *Triumph and Tragedy*, Wellington 1954.

Friedman Norman, *The Cold War Experience*, Carlton Books Ltd., London 2005.

Mania Andrzej, *Dwa kryzysy – dwa sposoby reagowania? Polityka USA wobec agresji przeciw Węgrom w 1956 i Czechosłowacji w 1968 roku*, [w:] *Pochwała historii powszechnej*, red. Zbigniew Kwiecień et al., Instytut Historyczny UW, Warszawa 1996.

Michałek Krzysztof, „Żelazna kurtyna” – słowa, które wstrząsnęły światem, [w:] *Pochwała historii powszechnej*, red. Kwiecień Zbigniew et al., Instytut Historyczny UW, Warszawa 1996.

Nalepa Edward, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Bellona, Warszawa 1995.

Sharp Dan, *Cold War: Sex Spies and Nuclear Missiles*, Horncastle 2013.

Skrzypek Andrzej, *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Gieysztora w Pułtusku, Pułtusk 2002.

Szpak Jan, *Historia gospodarcza powszechna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997.

Źródła internetowe

International Churchill Society, Sinews of Peace:

<https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>

Academia.edu, Tajny referat N. Chruszczowa, O kulcie jednostki i jego następstwach:

https://www.academia.edu/42263305/Tajny_referat_N._Chruszczowa_-_O_kulcie_jednostki_i_jego_nast%C4%99pstwach

Poland Behind the “Iron Curtain” in the Shadow of the “Cold War”. A Contribution to the Topic on the Basis of an Archival Search of CIA Files

Keywords

Poland, “Cold War”, “Iron Curtain”, USSR, CIA, arms industry

Abstract

The article addresses the issues related to the early period of the “Cold War” and the situation of Poland, which was in the sphere of USSR’s influence. An overview of the topic outlines the political situation and key events affecting relations between the US and the USSR after the end of World War II. Poland, which was part of the socialist bloc of countries, was an important ally of the USSR, with significant demographic and industrial potential. For this reason, and as a bridge state to the West, it was in the orbit of US intelligence interest, and thus in the shadow of the “Cold War”. This is reflected in the files of the US intelligence agency, the CIA, which analysed the country’s manufacturing potential, military capabilities, as well as the social situation of industrial workers.

Polen hinter dem „Eisernen Vorhang“ im Schatten des „Kalten Krieges“. Ein Beitrag zum Thema auf der Grundlage einer Archivrecherche in CIA-Akten

Schlüsselwörter

Polen, „Kalter Krieg”, „Eiserner Vorhang”, UdSSR, CIA, Rüstungsindustrie

Zusammenfassung

Der Artikel befasst sich mit Fragen im Zusammenhang mit der Anfangszeit des „Kalten Krieges” und der Situation Polens, das sich in der Umlaufbahn der UdSSR befand.

Ein Überblick über das Thema skizziert die politische Situation und die wichtigsten Ereignisse, die die Beziehungen zwischen den USA und der UdSSR nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs beeinflussten. Polen, das zum Block der sozialistischen Staaten gehörte, war ein wichtiger Verbündeter der UdSSR und verfügte über ein bedeutendes demografisches und industrielles Potenzial. Aus diesem Grund und als Brückenstaat zum Westen befand es sich in der Umlaufbahn des Interesses der US-Agent und damit im Schatten des „Kalten Krieges“. Dies geht aus den Akten der US-Agent CIA hervor, der das Produktionspotenzial und die Kampffähigkeiten des Landes sowie die soziale Lage der Industriearbeiter analysierte.

Польша за «железным занавесом» в тени «холодной войны». К результатам поисков в архивах ЦРУ

Ключевые слова

Польша, «холодная война», «железный занавес», СССР, ЦРУ, военная промышленность

Резюме

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся раннего периода «холодной войны» и ситуации Польши, находившейся под влиянием СССР. Чтобы приблизить тему описывается политическая ситуация и ключевые события, повлиявшие на формирование отношений между США и СССР по завершении Второй мировой войны. Польша, которая очутилась в социалистическом лагере, была важным союзником СССР, обладавшим значительным демографическим и промышленным потенциалом. По этой причине, будучи также мостом на Запад, Польша представляла собой большой интерес для американской разведки и, таким образом, оказывалась в тени «холодной войны». Это отражено в материалах американского Центрального разведывательного управления, содержащих анализ производственного и военного потенциала страны, а также общественных настроений, сложившихся среди промышленных рабочих.